

Pojęcie, właściwości i przemiany wielonarodowych systemów walutowych. Część I*

Michał Jurek

1. Wstęp

Pojęcie systemu należy współcześnie do najczęściej wykorzystywanych w nauce. Charakterystyczne jest jednak, że jest ono bardzo ogólne, a jego treść – w zależności od kontekstu – jest różnie rozumiana. Sprawa to, że próby ściślejszej interpretacji tego pojęcia i jego przystosowania do danej dyscypliny naukowej przy wykorzystaniu obowiązującego w niej języka napotyka duże trudności.

Terminy związane z pojęciem systemu są w ekonomii powszechnie wykorzystywane. Wyrażenia takie jak „system gospodarczy”, „system walutowy”, „system pieniężny” czy „system kursowy” są jednak używane w literaturze w sposób niejednoznaczny. Traktuje się je niekiedy jak pojęcia pierwotne, które nie wymagają zdefiniowania. W pewnym stopniu wynika to stąd, że nie udało się dotąd opracować interdyscyplinarnego języka, który umożliwiłby precyzyjne określenie znaczenia pojęcia system w różnych dziedzinach naukowych, w tym także w ekonomii.

Celem opracowania jest próba zdefiniowania wielonarodowego systemu walutowego. Chodzi o sformułowanie takiej definicji, którą będzie można objąć zarówno te systemy wielonarodowe, które istniały w przeszłości i przestały funkcjonować, jak i funkcjonujące dzisiaj. Można przyjąć, że system taki jest zawsze rezultatem przyjęcia określonych

wspólnych zasad przez co najmniej dwa państwa. Zasady te porządkują wzajemne stosunki finansowe między krajami.

2. Ewolucja zasad systemów walutowych mających zasięg ponadnarodowy

Chcąc przedstawić treść pojęcia wielonarodowy system walutowy trzeba przedstawić – przynajmniej syntetycznie – podstawowe zasady, które pomogą poznać systemy tego typu. Zasady te wykształciły się drogą ewolucji.

Pierwszym systemem walutowym, który miał zasięg ponadnarodowy, był system waluty złotej zwany Gold Coin Standard, a rzadziej Gold Specie Standard¹. W chwili jego utworzenia nie było to jeszcze system ponadnarodowy w dzisiejszym tego słowa znaczeniu. Dla jego utworzenia nie było potrzebne zawarcie porozumienia z innymi krajami. W systemie tym nie uwzględniano jeszcze pieniądza bezgotówkowego. Mimo znacznych różnic między tym systemem a współczesnymi systemami wzięto go pod uwagę, gdyż stanowi punkt wyjścia dla innych systemów walutowych o zasięgu ponadnarodowym.

U podłoża systemu waluty złotej leżał monometalizm złoty. Pierwsza wprowadziła go Wielka Brytania w 1816 r. Gold Coin Standard istniał we

* Drugą część artykułu opublikujemy w nr. 3/2005 „Banku i Kredytu”.

¹ Zarówno termin „coin” jak i „specie” oznacza monetę. W systemie tym monety te były w obiegu, stanowiąc tzw. pieniądz ostateczny.

Ramka 1. Zasady systemu waluty złotej

1. Złoto pełni funkcję pieniądza narodowego i pieniądza światowego. Jest miernikiem porównawczym walut.
2. Jednostka pieniężna każdego kraju ma ściśle ustalony parytet złota, który określa jej wartość w jednostkach wagowych czystego kruszcu.
3. Kursy walutowe oznaczają relację parytetu złota jednostki pieniężnej jednego kraju do parytetu złota jednostki pieniężnej drugiego kraju. Jest to tzw. system *par values*, czyli system stałych kursów opartych na parytecie złota.
4. Granice dopuszczalnych odchyłeń rynkowych kursów walutowych wynoszą $\pm 1\%$. Wyznaczają je koszty przywozu lub wywozu złota związane z płatnościami zagranicznymi. Są to tzw. punkty złote.
5. Istnieje wolność bicia monet z kruszcu i przetapiania złotych monet na kruszec. Nie ma żadnych ograniczeń w zakresie wywozu i przywozu kruszcu do kraju.
6. Substytutem pieniądza kruszcowego w obiegu krajowym są banknoty. Są one wymienne na złoto zgodnie z parytetem. Nie są jednak tzw. pieniądzem ostatecznym.

Źródło: opracowanie własne.

wszystkich najbardziej rozwiniętych krajach aż do wybuchu I wojny światowej. Po pierwszej wojnie światowej, realizując sugestie międzynarodowej konferencji w Genewie, przywrócono ten system w dwóch odmianach. Były nimi Gold Bullion Standard i Gold Exchange Standard. System waluty złotej upadł w czasie Wielkiego Kryzysu². Nie był bowiem dostosowany do zmieniających się warunków. Podstawowe zasady tego systemu przedstawiono w ramce 1. Charakterystyczne jest, że prezentując ten system, uwzględnia się przede wszystkim te właściwości pieniądza, które mają związek z płatnościami zagranicznymi.

Wypada zaznaczyć, że system waluty złotej narzucał także stosowanie w praktyce wspólnych zasad regulowania obiegu pieniężnego. Podstawą tej regulacji było przekonanie, że pieniądz ma charakter towarowy.

Po upadku systemu waluty złotej zabrakło powszechnie przyjmowanego pieniądza w płatnościach z tytułu wymiany międzynarodowej. Zaczęto odczuwać jego brak. Powstał chaos, zwłaszcza że poszczególne państwa, dążąc do zwalczania negatywnych następstw kryzysu, zaczęły uprawiać autarkię i politykę deflacyjną. Dla podtrzymania

wymiany międzynarodowej stosowano zarówno dumping towarowy, jak i dumping walutowy. Doprowadziło to do całkowitej dezorganizacji struktury kursów walutowych³.

Doświadczenia wskazywały na konieczność utworzenia instytucji o zasięgu międzynarodowym, która by popierała współpracę walutową, ułatwiała rozwój wymiany międzynarodowej oraz pomagała w przezwyciężaniu braku równowagi bilansów płatniczych. W szczególności chodziło o uporządkowanie stosunków walutowych i systemu rozliczeń oraz zapewnienie międzynarodowej płynności, czyli – szeroko ujmując – łatwości wywiązywania się z bieżących zobowiązań płatniczych wobec zagranicy⁴.

Instytucję taką utworzono na Międzynarodowej Konferencji Walutowej i Finansowej, która odbyła się w dniach 1–22 lipca 1944 r. na zaproszenie prezydenta F.D. Roosevelta w Bretton Woods (stan New Hampshire)⁵. Był nią Międzynarodowy Fundusz Walutowy. Stał się on instytucjonalną podstawą nowego systemu o zasięgu ponadnarodowym, a mianowicie systemu z Bretton Woods, nazywanego systemem międzynarodowym. Do lat siedemdziesiątych XX wieku wszystkie kraje, będące członkami Międzynarodowego Funduszu Walutowego były uczestnikami tego systemu. W systemie tym położono na-

² Por. m.in.: R.N. Cooper: *The Gold Standard – Historical Facts and Future Prospects*. Brooking Papers on Economic Activity nr 1/1982, s. 19; B. Eichengreen: *The British Economy Between the Wars*. Maszynopis 2001, s. 12–13 i nast.; Z. Knakiewicz: *Bank Polski i Narodowy Bank Polski w gospodarce polskiej. Próba refleksji*. W: *Od Grabskiego do Balcerowicza. Systemy pieniężne w gospodarce polskiej*. Poznań 1997 Instytut Historii UAM, s. 18–19; Z. Knakiewicz: *Teoretyczne podłoże systemów pieniężnych. Od monometalizmu i bimetalizmu do współczesnych systemów pieniężnych, Finanse, banki i ubezpieczenia w Polsce u progu XXI wieku*. T. 2, *Bankowość*. Poznań 2000 Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, s. 69; J. Zajda: *Systemy bankowe w gospodarce kapitalistycznej*. Warszawa 1974 PWE, s. 73–74.

³ Por. m.in.: Z. Knakiewicz: *Deflacja polska 1930–1935*. Warszawa 1967 PWE, s. 39–48; S. Rączkowski: *Międzynarodowe stosunki finansowe*. Warszawa 1984 PWE, s. 270; J. Zajda: *Międzynarodowe organizacje finansowe*. Warszawa 1971 PWE, s. 29.

⁴ Z. Knakiewicz: *Powiązania narodowych systemów pieniężnych z międzynarodowym systemem z Kingston*. W: *Problemy pieniężno-kredytowe i walutowe*. Praca pod red. J. Wolniaka. Poznań 1981 Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, s. 69.

⁵ J. Świdrowski: *Bretton Woods*. Warszawa 1946 Spółdzielnia Wydawnicza „Ingos”, s. 7.

Ramka 2. Zasady systemu z Bretton Woods

1. Złoto pełni funkcję pieniądza światowego i jest miernikiem porównawczym walut.
2. Substytutem złota jest dolar. Bank Rezerwy Federalnej ma obowiązek odkupienia dolarów za złoto po cenie 35 dolarów za uncję wtedy, gdy zażądata tego banki centralne krajów członkowskich MFW.
3. Jednostka pieniężna każdego kraju ma ściśle ustalony parytet w stosunku do złota lub dolara. Parytet ten określa jej wartość w jednostkach wagowych czystego kruszcu i to nawet wtedy, gdy jest ustalany w stosunku do dolara. Dolar ma bowiem stały parytet złota.
4. Kursy walutowe oznaczają relację parytetu złota lub dolara jednostki pieniężnej jednego kraju do parytetu złota lub dolara jednostki pieniężnej drugiego kraju. Jest to tzw. system *par values*.
5. Granice dopuszczalnych odchyłeń rynkowych kursów walutowych wynoszą $\pm 1\%$ (tak jak w systemie waluty złotej). Aby nie dopuścić do ich przekroczenia, obowiązuje przeprowadzanie interwencji walutowych.
6. Zmiany parytetów związane z dewaluacją winny być dokonywane w sytuacji tzw. fundamentalnego zachwiania równowagi bilansu płatniczego. Natomiast zmiany związane z rewaluacją winny być przeprowadzane w przypadku uprawiania dumpingu walutowego przez państwo. W przypadku dewaluacji zmiany in minus nie mogą przekraczać 10%. Wyższa zmiana wymaga zgody władz MFW.
7. Na państwach członkowskich MFW ciąży obowiązek wprowadzenia tzw. zewnętrznej wymiennalności walut. Zgodnie z nią, niedopuszczalne są ograniczenia w zakresie bieżących płatności międzynarodowych wobec zagranicznych instytucji i cudzoziemców. Nie wolno też stosować dyskryminacyjnych praktyk walutowych.
8. W sytuacji braku tzw. fundamentalnej równowagi bilansu płatniczego możliwe jest zaciągnięcie kredytu w MFW. Kredyty są udzielane na cele regulowania płatności z tytułu wymiany z zagranicą i na podtrzymanie słabnącego kursu waluty danego kraju.

Źródło: opracowanie własne.

cisk na kwestie związane z wymianą zagraniczną. Mocniej uwzględniono sprawę kursów walutowych i pomocy finansowej. Konstrukcja tego systemu nie była przejrzysta. Zasady systemu z Bretton Woods przedstawia ramka 2.

W systemie tym szczególne znaczenie nadano dolarowi. Charakterystyczne jest, że w systemie z Bretton Woods miernikiem wartości faktycznie były zarówno złoto, jak i dolar, który był ściśle związany ze złotem. Potraktowano go jako substytut złota. Tym samym pieniądz narodowy stał się pieniądzem o zasięgu ponadnarodowym⁶.

Kardynalnym błędem było potraktowanie dolara jako substytutu złota. Błędem okazała się także wymiennalność dolara na złoto. Już w drugiej połowie lat sześćdziesiątych Stany Zjednoczone nie były w stanie wymienić na złoto dolarów przedstawianych do wymiany przez zagraniczne banki centralne. Realizacja tej zasady przyczyniła się do gwałtownego spadku amerykańskich rezerw złota⁷. Musiało więc dojść do odrzucenia zasady wymiennalności dolara na złoto, zwłaszcza że w USA obowiązywało 25-pro-

centowe pokrycie złotem emisji gotówkowej dolara. Nastąpiło to 15 sierpnia 1971 r. Stany Zjednoczone poinformowały wówczas MFW, że w transakcjach międzynarodowych nie będą dłużej, w sposób wolny, kupować i sprzedawać złota po stałej cenie. Przestały tym samym istnieć dwa podstawowe filary systemu z Bretton Woods – system *par values* i wymiennalność dolara na złoto⁸. Wywołało to ogólnoświatowy chaos walutowy i wymusiło głęboką reformę systemu z Bretton Woods. Uznano wówczas, że kraje mogą same decydować o wyborze systemu kursów.

Pod wpływem upadku systemu z Bretton Woods nasilił się proces integracji krajów Europy Zachodniej. W tej sytuacji kraje EWG zaczęły uwalniać się od wpływu dolara na kursy swoich walut. W trakcie jednoczenia Europy coraz bardziej narastało przekonanie, że dla pogłębienia integracji niezbędna jest także współpraca w dziedzinie walutowej. Niestabil-

⁶ Z. Knakiewicz: *Teoretyczne podłoże systemów...*, op.cit., s. 77–78.

⁷ E. Drabowski: *Kryzys systemu walutowego w kapitalizmie*. Warszawa 1975 PWE, s. 166 i 180–181.

⁸ Por. m.in.: M. Bordo: *Is There a Good Case for a New Bretton Woods International Monetary System?* American Economic Review nr 2/1995, s. 318; *Chronology. IMF adapts and expands operations to meet member's countries changing needs*. IMF Survey Supplement 2000, nr 29, s. 28; *From the End of the Bretton Woods System to the Jamaica Agreement. A Chronology of Key Events in Changing World Financial Agreements 1971–76*. IMF Survey z dnia 1 marca 1976 r., s. 72; Z. Knakiewicz: *Teorie pieniądza niezależnego i ich zastosowanie*. Poznań 1981 Wydawnictwo AE w Poznaniu, s. 101.

Ramka 3. Zasady Europejskiego Systemu Walutowego

1. ECU pełni funkcję pieniądza ponadnarodowego i jest miernikiem porównawczym walut narodowych. Wartość ECU ustala się na podstawie koszyka walut.
2. Jednostka pieniężna każdego kraju ma ściśle ustalony kurs centralny w stosunku do ECU.
3. Kursy walutowe oznaczają relację kursu centralnego jednostki pieniężnej jednego kraju do kursu centralnego jednostki pieniężnej drugiego kraju.
4. Zmiany kursów centralnych wymagają uzgodnienia z pozostałymi państwami oraz z Komisją EWG. Zmiany przeprowadzane są wtedy, gdy nie udaje się ustabilizować kursu, stosując interwencje walutowe.
5. Obowiązuje stosowanie mechanizmu kursowego (ERM I). Granice dopuszczalnych odchyłeń kursów rynkowych od kursów centralnych wynoszą: dla mocnych walut $\pm 2,25\%$, a dla słabych walut $\pm 6\%$. Wprowadzono tzw. progi odchylenia w wysokości 75% dopuszczalnych odchyłeń. Z uwagi na to, że waluty krajów uczestniczące w ESW mają różny udział w koszyku walutowym ECU, obowiązują indywidualne korekty maksymalnych odchyłeń i indywidualnych progów odchyłeń kursów rynkowych od kursów centralnych. Po wprowadzeniu indywidualnych dopuszczalnych stały się jeszcze węższe, w szczególności dla krajów mających mocne waluty. Obowiązują interwencje intramarginalne (jednostronne) prowadzone przez jeden kraj, gdy kurs zbliża się do progu indywidualnie wyznaczonej granicy, a także interwencje normalne prowadzone przez dwa kraje, gdy ich kursy zbliżają się do indywidualnych kursów maksymalnych.
7. Niedopuszczalne są ograniczenia w zakresie bieżących płatności międzynarodowych.
8. Możliwe jest zaciągnięcie kredytu w EFWW. Można też zaciągać kredyty w kraju uczestniczącym w ESW na cele interwencji walutowej.

Źródło: opracowanie własne.

ność kursów zagrażała bowiem trwałości instytucjonalnych form integracji⁹.

Sprawa utworzenia nowego systemu – Europejskiego Systemu Walutowego (ESW) – była przedmiotem konferencji w Bremie, która odbyła się w dniach 6–7 lipca 1978 r. Zgodę na przystąpienie do ESW wyraziło ostatecznie 8 z 9 krajów członkowskich EWG¹⁰. Uchwałę o utworzeniu ESW podjęła Rada Europejska w Brukseli w dniu 5 grudnia 1978 r.¹¹ Ostatecznie ESW uruchomiono 13 marca 1979 r.¹²

W systemie tym szczególny nacisk położono na uregulowanie sprawy kursów walutowych. Uwzględniono też pomoc finansową dla uczestników systemu, zwłaszcza w celu utrzymania stabilności kursów. Trzema filarami tego systemu były:

Europejska Jednostka Walutowa (*European Currency Unit – ECU*), mechanizm kursowy (*Exchange Rate Mechanism – ERM*) i sposób przeprowadzania interwencji walutowych oraz mechanizm kredytowania uczestników ESW. Instytucją finansową tego systemu stał się istniejący już od 1973 r. Europejski Fundusz Współpracy Walutowej (*European Fund for Monetary Cooperation*)¹³. Zasady ESW przedstawia ramka 3.

Funkcjonowanie ESW nie przebiegało bez zakłóceń. Najpoważniejsze z nich wystąpiły w latach 1992 i 1993, kiedy nasiliły się ataki spekulacyjne na funta brytyjskiego, lira włoskiego i franka francuskiego. 2 sierpnia 1993 r. podjęto więc decyzję o rozszerzeniu dopuszczalnych odchyłeń rynkowych kursów walutowych od kursów centralnych krajów należących do ESW do $\pm 15\%$. Dzięki temu uniknięto dewaluacji słabszych walut. Uznano, że modyfikacja ta była jedynym sposobem na utrzymanie ESW. System ten istniał do 31 grudnia 1998 r., stanowiąc niejako przedpole systemu walutowego obszaru euro.

⁹ L. Oreziak: *Integracja walutowa*. W: L. Ciamaga, E. Latoszek, K. Michałowska-Gorywoda, L. Oreziak, E. Teichman: *Unia Europejska*. Warszawa 1998 WN PWN, s. 217.

¹⁰ Były to Belgia, Dania, Francja, Holandia, Irlandia, Luksemburg, RFN i Włochy. Poza ESW pozostała Wielka Brytania, odmawiając stosowania zasad przyjętego mechanizmu kursowego. (Por. m.in.: *European Monetary System to be Launched January 1 with Seven Initial Members*. IMF Survey z dnia 13 grudnia 1978 r., s. 369).

¹¹ S. Micossi: *The Intervention and Financing Mechanisms of the EMS and the Role of the ECU*. Banca Nazionale del Lavoro Quarterly Review nr 155/1985, s. 327.

¹² Por. m.in.: A. Bień: *Optymalny obszar walutowy. Teoria i praktyka*. Warszawa 1988, PWE, s. 128; S. Rączkowski: *Międzynarodowe stosunki finansowe...*, op.cit., s. 361.

¹³ 1 stycznia 1994 r. EFWW został przekształcony w Europejski Instytut Walutowy (EIW). Głównym celem było przygotowanie krajów Wspólnoty do ustanowienia obszaru euro. 1 stycznia 1999 r. EIW przekształcono w Europejski Bank Centralny (EBC). (E. Oreziak: *Europejski System Walutowy*. Warszawa 1993 Poltext, s. 27).

Ramka 4. Zasady Europejskiego Systemu Walutowego

1. Euro jest prawnym środkiem płatniczym i miernikiem wartości we wszystkich krajach uczestniczących w systemie. Jest więc pieniądzem wspólnym.
2. Euro zastąpiło jednostki pieniężne krajów, które weszły do unii walutowej. Dokonując wymiany jednostek krajowych na euro, zastosowano nieodwołalne kursy walutowe, według stanu w dniu 31 grudnia 1998 r.
3. Wobec walut krajów nie uczestniczących w systemie walutowym obszaru euro stosuje się kurs płynny.
4. EBC i narodowe banki centralne są niezależne. Wytoczne polityki pieniężnej ustala Rada Prezesów EBC. Realizuje je EBC wraz z narodowymi bankami centralnymi, tworzącymi razem Europejski System Banków Centralnych (ESBC).

Źródło: opracowanie własne.

Z dniem 1 stycznia 1999 r. 11 krajów¹⁴ Wspólnoty spełniło warunki wejścia do Unii Walutowej określone w Traktacie o Unii Europejskiej, zwanym potocznie Traktatem z Maastricht¹⁵. Wtedy też rozpoczął działanie system walutowy obszaru euro. System ten skupia grupę państw. Nie ma kursów walutowych wewnątrz tej grupy, przyjęto bowiem wspólną walutę. Główne zasady tego systemu przedstawia ramka 4.

W systemie walutowym obszaru euro sprawa kursów nabrała szczególnego znaczenia. Przed przystąpieniem do tego systemu kraje, które zamierzają stać się jego uczestnikami, muszą bowiem spełnić tzw. kryteria zbieżności (konwergencji) ustalone w Traktacie z Maastricht. Jednym z nich jest obowiązek dwuletniego stosowania mechanizmu kursowego ERM II (*Exchange Rate Mechanism II*). Chodzi bowiem o to, aby kraje tworzące obszar euro miały już na wstępie ustabilizowane kursy.

Zgodnie z Rezolucją Amsterdamską wydaną 17 czerwca 1997 r. uznano, że dwuletnie uczestnictwo w zmodyfikowanym mechanizmie kursowym stanowi najważniejszy warunek, który muszą spełnić państwa kandydujące do członkostwa w Unii Walutowej. Ustalono przy tym, że w okresie tym dopuszczalne odchylenie rynkowego kursu od kursu centralnego nie może przekraczać pasma 30%¹⁶.

Aby nie dopuścić do przekroczenia tych granic, istnieje obowiązek prowadzenia interwencji walutowych. Można je zawiesić tylko wtedy, gdy zagrażają one realizacji podstawowego celu narodowej polity-

ki pieniężnej, czyli stabilności poziomu cen. Charakterystyczne jest, że kraj stosujący ERM II może już zaciągać w EBC krótkoterminowe kredyty na stabilizowanie kursu swojej waluty.

3. Swoiste cechy wielonarodowego systemu walutowego

System walutowy obszaru euro jest wielonarodowym systemem walutowym. Były nimi także istniejące wcześniej systemy. Przed podjęciem próby sformułowania definicji wielonarodowego systemu walutowego należy przedstawić – choćby bardzo ogólnie – termin system. Nie jest to sprawa prosta. Pojęcie to jest bowiem przypisywane w literaturze nadzwyczaj szerokiej grupie określeń¹⁷.

Opierając się na aparacie pojęciowym ogólnej teorii systemów i cybernetyki, na potrzeby niniejszego opracowania przyjęto, że pojęcie system oznacza pewien układ elementów¹⁸ i powiązań między nimi. Elementy te oddziałują na siebie z dużą siłą. Można uznać, że system jest układem odpowiednio uporządkowanym i wykazującym wewnętrzną spójność. Tworzy on zwartą całość odznaczającą się określonymi właściwościami¹⁹.

¹⁴ 1 stycznia 2001 r. do tej grupy dołączyła także Grecja.

¹⁵ Traktat uchwalili Rada Europejska w dniach 9–10 grudnia 1991 r. w Maastricht. Został on podpisany w Maastricht 7 lutego 1992 r., a wszedł w życie 1 listopada 1993 r. (L. Oręziak: *Unia Gospodarcza i Walutowa*. W: L. Ciamaga, E. Latoszek, K. Michałowska-Gorywoda, L. Oręziak, E. Teichman: *Unia Europejska ...*, op.cit., s. 268).

¹⁶ R. Baldwin, Ch. Wyplosz: *The Economics of European Integration*. 2003, rozdział 12, s. 10–11. Książka jest dostępna na stronie www.heiwww.unige.ch/~baldwin

¹⁷ W.N. Sadowskij zidentyfikował np. około 30 określeń przypisywanych terminowi system. Jego zdaniem, określenia te można podzielić na trzy grupy. Pierwszą stanowią określenia dotyczące modeli matematycznych, druga – określenia systemu poprzez pojęcia elementy, relacje, sprzężenie, całość, natomiast trzecią – określenia systemu poprzez pojęcia wejście, wyjście, przetwarzanie informacji, sterowanie. (W.N. Sadowskij: *Ogólna teoria systemów jako metateoria*. „Prakseologia” nr 2/1973, s. 37–42).

¹⁸ Elementem jest obiekt materialny, który w określony sposób zależy od innych obiektów i w sposób określony na nie oddziałuje. (Por. m.in.: O. Lange: *Całość i rozwój w świetle cybernetyki*. Warszawa 1962 PWN, s. 12; S. Mynarski: *Elementy teorii systemów i cybernetyki*. Warszawa 1974 PWN, s. 9).

¹⁹ Por. m.in.: R. Ackoff: *O system pojęć systemowych*. „Prakseologia” nr 2/1973, s. 145; Z. Gomółka: *Elementy ogólnej teorii systemów*. Szczecin 1994 Uniwersytet Szczeciński, s. 26; S. Mynarski: *Elementy teorii systemów...* op.cit., s. 7–9.

Każdy system ma tzw. otoczenie, składające się z określonej grupy elementów i ich cech. Nie są one częściami systemu, choć ich zmiana może spowodować zmianę systemu. Otoczenie wraz z systemem mogą przy tym stanowić składnik innego, większego systemu²⁰. Zachodzi więc potrzeba poznania tego otoczenia. Charakterystyczne jest, że każdy system można podzielić na podsystemy, czyli systemy niższego rzędu. Struktura systemów ma bowiem charakter hierarchiczny.

Wielonarodowe systemy walutowe są bardzo złożone. Są układem wielu elementów, a przy tym ich działanie wpływa na funkcjonowanie gospodarki danego państwa lub grupy państw i odwrotnie. Wykorzystując myśl W. Gasparskiego i A. Lewickiej w sprawie formułowania pojęcia systemu, można uznać, że definicja wielonarodowego systemu walutowego nie może się ograniczać do określenia *status quo*. Zachodzi także potrzeba wyodrębnienia celów tworzenia takiego systemu. Spełnienie tych postulatów wymaga połączenia podejścia prakseologicznego i systemowego, tzn. połączenia holistycznego traktowania przedmiotu badań z traktowaniem sprawnościowym²¹.

Wypada podkreślić, że ważnym celem systemów walutowych było dążenie do jednoczesnego utrzymania względnej stabilności poziomu cen i kursu walutowego. Żaden kraj nie jest bowiem w stanie zrealizować tych zamierzeń samodzielnie. Konieczna jest współpraca. Z informacji A. Meltzera wynika, że wniosek ten jako pierwszy postawił J.M. Keynes²². Charakterystyczne jest, że współpraca poszczególnych krajów w dziedzinie walutowej, wyrażająca się w zawieraniu odpowiednich porozumień, pozwala także na osiągnięcie innych celów. W szczególności może nim być pomoc w zapewnieniu odpowiedniego poziomu międzynarodowej płynności²³.

Nasuwa się pytanie, czy termin „wielonarodowy” można odnosić tylko do systemu, którego zasady ustalono w porozumieniu zawartym między wyodrębnioną grupą państw, czy też do systemu opartego na porozumieniu w tym zakresie, które ma charakter niemal powszechny. W moim przekonaniu termin „wielona-

rodowy” charakteryzuje większy stopień ogólności. Można go więc stosować nawet wtedy, gdy dany system wprowadzono na podstawie porozumienia co najmniej dwóch państw. Trudno natomiast określić taki system mianem międzynarodowego. Trafniejsza jest proponowana nazwa.

W tym kontekście można przyjąć, że międzynarodowy system walutowy stanowi pewien rodzaj wielonarodowego systemu walutowego. Można więc uznać, że wielonarodowymi systemami walutowymi są wszystkie systemy scharakteryzowane krótko w podrzdziale 2. Gdy je tworzą, chodziło o realizację określonego celu. Nie zawsze jednak udało się go osiągnąć.

Charakterystyczne jest, że w literaturze można znaleźć tylko definicje międzynarodowego systemu walutowego. Nie ma natomiast definicji wielonarodowego systemu walutowego. Jest to w pewnym stopniu następstwo faktu, że wielonarodowe systemy walutowe zaczęto tworzyć stosunkowo niedawno. Pierwszym systemem tego typu był Europejski System Walutowy. Uczestniczyła w nim tylko część krajów europejskich. Nazwanie tego systemu międzynarodowym nie ma jednak uzasadnienia.

Definicje międzynarodowego systemu walutowego formułowane w literaturze na ogół są bardzo szerokie. Można je podzielić na dwie grupy. Główna różnica polega na odmiennym postrzeganiu struktury systemu.

W definicjach należących do pierwszej grupy podkreśla się, że system ten jest pewnym „zestawem instytucjonalnym”, składającym się z zasad regulujących funkcjonowanie narodowych systemów pieniężnych oraz sposób ustalania i kształtowania kursów walutowych. Podkreśla się, że podstawą tych zasad są zwyczaj, które ukształtowały się w toku działalności uczestników międzynarodowego obrotu gospodarczego, oraz normy wynikające z zawartych układów wielostronnych. Uznaje się, że przyjęcie wspólnych zasad kształtuje powiązania gospodarcze między krajami, przede wszystkim w zakresie prowadzenia wymiany handlowej, udzielania pomocy zagranicznej, dokonywania płatności międzynarodowych i udzielania pożyczek zagranicznych. Nad przestrzeganiem tych zasad czuwa utworzona w tym celu międzynarodowa instytucja²⁴.

W definicjach należących do drugiej grupy podkreśla się, że na międzynarodowy system walutowy składają się jedynie mechanizmy regulujące współzależności występujące między krajami. Zdaniem R.A. Mundella, współzależności te dotyczą w szczególności powiązań między instrumentami pieniężnymi

²⁰ Por. m.in.: R. Ackoff: *O system pojęć systemowych...*, op.cit., s. 145; S. Mynarski: *Elementy teorii systemów...*, op.cit., s. 7.

²¹ Tematyka podobieństw i różnic między postawą systemową i postawą prakseologiczną została szeroko przedstawiona m.in. w pracy: W. Gasparski, A. Lewicka: *Problematyka badań systemowych. Próba charakterystyki*. „Prakseologia” nr 2/1973, s. 5–22.

²² A. Meltzer: *New International Financial Arrangements*. International Monetary and Economic Studies Discussion Paper Series, Bank of Japan 2002, nr E-11, s. 1.

²³ Początkowo używano pojęcia międzynarodowej płynności walutowej zamiast międzynarodowej płynności. Pierwszy termin nie jest właściwy. Stosowało go wielu autorów. Z czasem zaczęto posługiwać się tylko drugim terminem. Treść obu pojęć jest taka sama. Oznacza ona łatwość, z jaką następuje wypełnienie krótkoterminowych zagranicznych zobowiązań płatniczych (E. Drabowski: *System walutowy współczesnego kapitalizmu*. Warszawa 1965 PWE, s. 37).

²⁴ Por. m.in.: Z. Foltiński: *Międzynarodowy system walutowy w gospodarce kapitalistycznej*. Poznań 1970 PWN, s. 9; P.R. Krugman, M. Obstfeld: *Międzynarodowe stosunki gospodarcze*. T. 2, Warszawa 2001 WN PWN, s. 203; S. Rączkowski: *Międzynarodowe stosunki finansowe...*, op.cit., s. 270; K. Zabielski: *Finanse międzynarodowe*. Warszawa 1994 PWN, s. 31; K. Zabielski: *Międzynarodowy system walutowy*. W: *Leksykon finansowo-bankowy*. Warszawa 1992 PWE, s. 239.

Schemat *Struktura wielonarodowego systemu walutowego*

Źródło: opracowanie własne.

i kredytowymi na rynku walutowym, kapitałowym i surowcowym. Regulacja tych współzależności ma luźną formę i następuje poprzez koordynację polityki gospodarczej poszczególnych krajów. Według niego całość tzw. reguł gry²⁵, czyli zasad, które wyznaczają podstawy funkcjonowania tego systemu, stanowi międzynarodowy porządek walutowy (*international monetary order*). Międzynarodowy system walutowy jest zatem *modus operandi* międzynarodowego porządku monetarnego. Stąd też, choć mechanizmy podlegają ciągłym zmianom, porządek walutowy pozostaje niezmienny. Następnym tego może być sytuacja, w której wystąpi brak dostosowania porządku walutowego do warunków działania systemu walutowego²⁶.

Przedstawione definicje międzynarodowego systemu walutowego są bardzo ogólne. Dzięki temu – pomimo sygnalizowanej ich swoistości – można je wykorzystać do opisu struktury i właściwości systemów walutowych określonej grupy państw, jaką są wielonarodowe systemy walutowe. W definicjach tych nie ma zgodności, czy zasady określające sposób funkcjonowania takiego systemu stanowią jego integralną część, czy nie. Konieczne więc jest ustalenie, czy zasady funkcjonowania są ich składową.

Wątpliwości te można rozstrzygnąć, posługując się analogią do sposobu wyodrębniania systemu i ustroju gospodarczego. Zdaniem W. Wilczyńskiego, system gospodarczy wyznacza zasady działania całej gospodarki, nie określa jednak jej cech. Cechy te wyznacza ustrój gospodarczy. One też determinują treść i podstawowe

właściwości gospodarki i są zawarte w konstytucji²⁷. Można więc uznać, że zasady określające sposób funkcjonowania jakiegokolwiek systemu walutowego, stanowią jego ważną składową. System ten nie może się bowiem sprowadzać jedynie do automatycznego mechanizmu regulującego powiązania gospodarcze między krajami. Porządek walutowy tworzą normy zawarte w aktach prawnych oraz ogólnie akceptowane – niepisane – zwyczaje. Dopiero z tak rozumianego porządku walutowego można wyprowadzić zasady, czyli tzw. reguły gry systemu walutowego. Podstawą prawną zasad wielonarodowego systemu walutowego stanowią normy i regulacje zawarte w wielostronnych porozumieniach walutowych. Wykorzystując przedstawioną wcześniej myśl R. Mundella, można przyjąć, że całość tych norm tworzy porządek walutowy. Ich przestrzeganie jest obligatoryjne dla wszystkich krajów, które chcą spełniać warunki uczestniczenia w wielonarodowym systemie walutowym.

Opierając się na przedstawionych definicjach oraz obserwacjach można uznać, że wielonarodowy system walutowy jest porządkiem walutowym przyjętym przez grupę państw, który określa charakter i zasady funkcjonowania pieniądza oraz uprawnienia instytucji narodowych i ponadnarodowych w zakresie polityki pieniężnej i w dziedzinie kursów walutowych, mając na celu korzyści wynikające ze stabilizacji kursów. W sposób graficzny przedstawia to schemat 1.

Rozpatrując szerzej definicję wielonarodowego systemu walutowego, można przyjąć, że system ten jest zespołem narodowych i ponadnarodowych instytucji oraz zasad ustanawiających jednostkę pieniężną i jej charakter, podstawy ustalania i kształtowania kursów walutowych, jak też zakres i sposób pomocy w razie trudności płatniczych poszczegól-

²⁵ Wypada dodać, że termin „reguły gry” wprowadził J.M. Keynes (P.R. Krugman, M. Obstfeld: *Międzynarodowe stosunki finansowe...*, op.cit., s. 212–213).

²⁶ Por. m.in.: R. McKinnon: *The Rules of the Game: International Money in Historical Perspective*. „Journal of Economic Literature” nr 3/1993, s. 1–2; R.A. Mundell: *The European Monetary System 50 Years after Bretton Woods: A Comparison Between Two Systems*. „Project Europe 1985–95”, „Incontri di Rocca Salimbeni”, Siena, 25 listopada 1994, maszynopis, s. 3–4.

²⁷ W. Wilczyński: *Rynek i pieniądz w Polsce u progu XXI wieku*. Poznań 2000 Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bankowej, s. 20.

nych państw współpracujących ze sobą. Realizacją przedstawionych zasad zajmują się instytucje narodowe, natomiast instytucje ponadnarodowe nadzorują, czy stosowanie tych zasad przebiega właściwie.

Charakterystyczne jest, że wraz ze wzrostem zasięgu wielonarodowego systemu walutowego zwiększa się zakres celów, które taki system ma realizować. W opracowaniu MFW podkreśla się, że system walutowy o zasięgu międzynarodowym powinien wspierać wymianę dóbr i usług oraz przepływy kapitału tak, by zapewnić osiągnięcie i utrzymanie wysokiego poziomu wzrostu gospodarczego na świecie oraz stabilności gospodarki²⁸. Tak sformułowany cel ma charakter dezyderatu²⁹. Jego ogólny charakter sprawia, że nie jest możliwe przeprowadzenie pomiaru, czy i w jakim stopniu cel ten jest realizowany.

4. System kursów jako składowa wielonarodowego systemu walutowego

Niewątpliwie każdy wielonarodowy system walutowy scala systemy walutowe wielu krajów, natomiast każdy krajowy system walutowy obejmuje system pieniężny i system kursów³⁰. Zachodzi więc potrzeba uporządkowania zasad funkcjonowania systemów pieniężnych i systemów kursowych poszczególnych państw. Tylko takie ujęcie pozwala rozpatrywać problematykę systemu walutowego w szerszym kontekście, uwzględniającym zarówno krajowe, jak i międzynarodowe stosunki finansowe.

Charakterystyczne jest, że w literaturze nie ma zgodności, czym właściwie jest system pieniężny. Zakres tego pojęcia jest bowiem bardzo szeroki. Można przyjąć, że system pieniężny oznacza całość zasad organizacyjnych i reguł dotyczących kreacji pieniądza gotówkowego i bezgotówkowego, regulacji obiegu pieniężnego, czyli całość zasobów pieniężnych sektora pozabankowego, a także regulacji kredytów bankowych poprzez oddziaływanie na płynność instytucji kredytowych³¹. Definicja ta jest bardzo ogólna. Nie uwzględniono w niej wyraźnie instytucji, której zadaniem jest dbałość o realizację zasad systemu pieniężnego oraz czuwanie nad ich przestrzeganiem.

Niewątpliwie dziś taką instytucją systemu pieniężnego jest bank centralny. Jest to instytucja niezależna, która jest zobowiązana do utrzymania stabilnego poziomu cen, ma uprawnienia do kreacji pieniądza go-

tówkowego oraz regulacji emisji pieniądza tworzonego przez monetarne instytucje finansowe poprzez kształtowanie płynności, a także do nadzoru nad działalnością tych instytucji. Dziś wpływ na działalność tych instytucji ma charakter pośredni i następuje za pomocą narzędzi stosowanych przez bank centralny.

Wypada podkreślić, że pierwotne, dość prymitywne, systemy pieniężne nie zawsze zawierały wszystkie te elementy składowe. Jednak bez względu na poziom rozwoju systemu pieniężnego zawsze zwornikiem tego systemu była jednostka pieniężna³².

Jednostkę pieniężną często utożsamia się z walutą. Nie jest to precyzyjne. A. Sławiński nazywa walutą pieniądź, który stosuje się w rozliczeniach międzynarodowych³³. Można więc domniemywać, że chodzi mu o pieniądź wymienialny. Tylko bowiem takim pieniądzem można posługiwać się we wszelkiego rodzaju płatnościach z zagranicą. Wiąże się z tym porównywanie jednostek pieniężnych różnych krajów.

Niezbędny więc jest system kursów. Oporając się na literaturze można przyjąć, że system ten obejmuje zasady ustalania kursów, ich ewentualnej regulacji i zmian oraz tzw. interwencji walutowej służącej stabilizacji kursów³⁴. System kursów nie jest synonimem mechanizmu kursowego. Nie jest też określeniem warunków (czynników), wpływających – zdaniem władz monetarnych danego kraju – w zasadniczy sposób na kurs walutowy³⁵.

System kursów³⁶ stanowi bardzo ważną składową

²⁸ Aby dana jednostka mogła być traktowana jako pieniądź, musi być miernikiem wartości w znaczeniu miernika ogólnej siły nabywczej. Musi być także wyposażona w walutę, czyli w zdolność do bezwarunkowego zwalniania od zobowiązań. Połączenie tych dwóch cech nadaje danej jednostce atrybut pieniądza. Pełniąc tę funkcję, pieniądź jest jednocześnie prawnym środkiem płatniczym i jednostką obrachunkową. Staje się ona wtedy jednostką obiegu i pełni tzw. funkcję pieniężną. (Z. Knakiewicz: *Problemy kreacji pieniądza i regulacji obiegu pieniężnego*. „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” z. 3–4/1998, s. 163; Z. Knakiewicz: *Rynek pieniężno-kredytowy i polityka pieniężno-kredytowa oraz polityka finansowa państwa kapitalistycznego*. W: *Finanse w gospodarce kapitalistycznej*. Praca pod red. Z. Kowalczyka. Poznań 1986 Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, s. 37).

²⁹ A. Sławiński: *Waluta*. W: *Leksykon finansowo-bankowy...*, op.cit., s. 497.

³⁰ Por. m.in.: R.K. Abrams, H. Cortes-Douglas: *Introduction of a New National Currency: Policy, Institutional and Technical Issues*. IMF Working Papers, nr 49/1993, s. 4 i 8–9.

³¹ Pogląd taki prezentuje G. Krasowska-Walczak. (G. Krasowska-Walczak: *Pieniądź krajowy i pieniądź międzynarodowy*. W: *Bankowość*. Praca pod red. J. Gluchowskiego i J. Szambelańczyka, Poznań 1999 Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bankowej, s. 68).

³² W literaturze angielskiej system kursów określa się często mianem reżimu kursowego (*exchange rate regime*). Ze względu na cel opracowania pominięto szczegółowe omówienie rodzajów systemów kursów i kryteria ich wyboru. Sprawy te zostały szczegółowo przedstawione w licznych publikacjach. (Por. m.in.: M. Bordo: *Exchange Rate Regime Choice in Historical Perspective*. NBER Working Papers nr 9654/2003; J.A. Frankel: *Experience of and Lessons from Exchange Rate Regimes in Emerging Economies*. NBER Working Papers, nr 10032/2003; H. Fujiki, A. Otani: *Do Currency Regimes matter in the 21st Century. An Overview*. Institute for Monetary and Economic Studies Discussion Paper Series, Bank of Japan 2002, nr E-4; maszynopis; T. Litter: *The Choice of Exchange Rate Regime*. Handbooks in Central Banking, nr 2, Centre for Central Banking Studies, Bank of England 1996).

²⁸ M. Mussa, M. Goldstein, P.B. Clark, D. J. Mathieson, T. Bayoumi: *Improving the International Monetary System*. IMF Occasional Papers nr 116/1994, s. 1.

²⁹ J. Kornai: *Anti-Equilibrium. Teoria systemów gospodarczych. Kierunki badań*. Warszawa 1973 PWN, s. 282.

³⁰ Z. Knakiewicz: *Teorie pieniądza niezależnego...*, op.cit., s. 159.

³¹ Por. m.in.: Z. Knakiewicz: *System pieniężny*. W: *Leksykon finansowo-bankowy...*, op.cit., 439–440; Z. Knakiewicz: *Teoretyczne podłoże...*, op.cit., s. 65.

wą systemu walutowego. Nie można więc utożsamiać pojęcia systemu walutowego z pojęciem systemu pieniężnego, choć w praktyce oba te terminy są stosowane zamiennie. Charakterystyczne jest, że system kursów niejako przesądza o charakterze systemu walutowego. System kursów dopełniają zasady dotyczące wymiennalności krajowej jednostki pieniężnej na waluty innych krajów³⁷.

Całość zasad współczesnych systemów walutowych regulują akty prawne najwyższej rangi (np. konstytucja, ustawa o banku centralnym lub prawo dewizowe). Stosując analogię do sposobu wyodrębniania systemu i ustroju gospodarczego, można przyjąć, że normy zawarte w tych aktach stanowią krajowy porządek walutowy. Wypada jednak podkreślić, że na ogół w normach tych brakuje wyraźnego określenia, w czyjej gestii pozostaje system kursów. Najczęściej bowiem uprawnienia do podejmowania decyzji dotyczących tego systemu ma bank centralny oraz Minister Finansów³⁸.

O charakterze narodowego systemu walutowego przesądza standard, na którym dany system się opiera. Standard tworzą zasady ustanawiające jednostkę pieniężną oraz zasady systemu kursów³⁹. Wyróżnia się dwa rodzaje standardów, a mianowicie standard złota oraz standard pieniądza fiducyjnego, czyli oderwanego od kruszcu.

W standardzie złota wartość jednostki pieniężnej jest sztywno związana z wartością kruszcu za pomocą jego stałej ceny. Jest to więc standard pieniądza towarowego. Złoto jest wtedy miernikiem porównawczym walut, pieniądzem światowym i tzw. pieniądzem rezerwowym, który jest uznawany jako środek płatniczy na całym świecie⁴⁰. Stałość wartości kruszcu gwarantuje stabilność kursów walutowych. Z jednej strony cena monetarna określa parytet złoty jednostki pieniężnej, a z drugiej parytet złota wyznacza kursy walut, gwarantując wzajemną wymiennalność walut poszczególnych krajów. Z tego też powodu waluty te mogą być stosowane w obrocie międzynarodowym⁴¹.

Standard pieniądza oderwanego od złota opiera się na jednostce pieniężnej, która nie ma substancjonalnej wartości. Wartość tę kształtuje państwo, ustalając nominalną wartość pieniądza, nadając mu moc

prawną zwalniania od zobowiązań i zapewnia możliwość pośredniczenia w obrotach w przyszłości⁴². W takim standardzie każde państwo samodzielnie kształtuje system kursów. Nie ma automatyzmu wymiennalności walut różnych państw. Wymiennalność ta może być w różnym stopniu ograniczana lub nawet całkowicie zawieszona wówczas, gdy stosuje się np. reglamentację dewizową lub monopol walutowy⁴³.

Współcześnie systemy walutowe wszystkich krajów opierają się na standardzie pieniądza fiducyjnego. Nie istnieje standard złota od chwili załamania się systemu z Bretton Woods. Ostateczne zerwanie więzi pieniądza ze złotem nastąpiło 1 kwietnia 1978 r., z chwilą formalnej demonetyzacji złota w stosunkach zewnętrznych⁴⁴.

W literaturze dość powszechnie uznaje się, że dla stworzenia wielonarodowego systemu walutowego konieczne jest, by wszystkie kraje zobowiązały się do ujednolicenia stosowanych standardów⁴⁵. Podkreśla się nawet konieczność ograniczenia swobody wyboru systemu kursów⁴⁶. Niezwykle ważne jest przy tym ustalenie wspólnych zasad systemu kursów. Konieczne jest bowiem uniemożliwienie uczestnikom systemu manipulowania kursami i trwałego ich utrzymywania na poziomie podwartościowym lub nadwartościowym, by w ten sposób wpływać pobudzająco lub hamująco na eksport albo import.

Zdaniem R. McKinnona, przyjęcie wspólnego standardu walutowego oznacza, że jego uczestnicy mogą mieć własne jednostki pieniężne. Kursy muszą natomiast podlegać nadzorowi ze strony organizacji ponadnarodowej. Musi istnieć obowiązek utrzymywania rynkowych kursów walut w ściśle określonym, wąskim paśmie⁴⁷.

Wspólny standard walutowy może stanowić podstawę do wprowadzenia wspólnej waluty. Przykładem jest system walutowy obszaru euro.

Do stworzenia wielonarodowego systemu walutowego niezbędne staje się ustanowienie wspólnej

³⁷ K. Lutkowski: *Wymiennalność waluty*. W: *Leksykon finansowo-bankowy...*, op.cit., s. 512–514.

³⁸ A. Bień: *Polityka walutowa (polityka dewizowa)*. W: *Leksykon finansowo-bankowy...*, op.cit., s. 333.

³⁹ Por. m.in.: M. Bordo: *Monetary Standards. An Essay written for the Oxford Encyclopedia of Economic History*. Maszynopis, s. 1; L. H. Meyer: *The future of money and monetary policy*. „BIS Review” nr 100/2000, s. 4–6.

⁴⁰ J. Zajda: *Rozliczenia międzynarodowe*. Poznań 1969 Wydawnictwo Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Poznaniu, s. 17–18 i 108–109.

⁴¹ Por. m.in.: M. Bordo: *Monetary Standards ...*, op.cit., s. 1–8; Z. Knakiewicz: *Pieniądz wewnętrzny a wymiana z zagranicą*. „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” z. 2/1971, s. 114; A. Sławiński: *Waluta...*, op.cit., s. 497.

⁴² Jako pierwszy te cechy pieniądza oderwanego od złota sformułował G.F. Knapp. (Por. m.in.: Z. Knakiewicz: *Aktualne aspekty teorii pieniądza G.F. Knappa*. „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” z. 2/1984, s. 186–190; Z. Knakiewicz: *Polskie koncepcje monetarne*. „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” z. 4/1984, s. 73).

⁴³ Por. m.in.: M. Bordo: *Monetary Standards ...*, op.cit., s. 9–10; A. Sławiński: *Waluta ...*, op.cit., s. 497.

⁴⁴ Demonetyzacja złota w stosunkach wewnętrznych nastąpiła w latach trzydziestych ubiegłego wieku, po upadku systemu waluty złotej. Zapoczątkowała ją Wielka Brytania i Stany Zjednoczone. (Z. Knakiewicz: *Pieniądz wewnętrzny...*, op.cit., s. 115).

⁴⁵ Por. m.in.: A. Cencini: *Monetary Theory, National and International*. Routledge 1997, Londyn-Nowy Jork, s. 125; R. McKinnon: *Optimum Currency Areas Revisited*. Konferencja „When is a National Currency a Luxury? Prospects for Transition Economies and Lessons from Experience”, 16–17 marca 2001, maszynopis, s. 15.

⁴⁶ H.R. Heller: *Money and the International Monetary System*. Federal Reserve Bank of St. Louis Review nr 2/1989, s. 67–68.

⁴⁷ R. McKinnon: *A Common Monetary Standard or A Common Currency for Europe? Fiscal Lessons From the United States*. „Scottish Journal of Political Economy” nr 4/1994, s. 337.

ponadnarodowej jednostki pieniężnej. Służy ona jako miara wiarygodności i zobowiązań wynikających z wymiany zagranicznej i umożliwia porównywanie walut uczestników tego systemu. Jest też prawnym środkiem płatniczym⁴⁸. Właściwe pełnienie tych funkcji przez ponadnarodową jednostkę pieniężną wymaga, aby ustalone w stosunku do niej relacje (kursy) jednostek pieniężnych tych krajów były ekonomicznie uzasadnione. Tylko wtedy można wykorzystać dodatnie saldo z tytułu rozliczeń do rozszerzenia wymiany z którymkolwiek z uczestników wielonarodowego systemu walutowego, wyrównać ujemne saldo z jednym z uczestników za pomocą dodatniego salda z drugim lub wymienić to saldo – i to bez dodatkowych pertraktacji – na waluty innych uczestników systemu⁴⁹.

5. Rodzaje wielonarodowych systemów walutowych

Jak sygnalizowano, jednym z celów funkcjonowania wielonarodowych systemów walutowych było i nadal jest stabilizowanie kursów walut. Do realizacji tego celu konieczne jest, by wszystkie kraje uczestniczące w danym systemie respektowały zasadę stałych kursów. Sposób realizacji tej zasady określa przy tym właściwości wielonarodowego systemu walutowego. Biorąc to pod uwagę, wielonarodowe systemy walutowe można podzielić według dwóch kryteriów, co umożliwia zaklasyfikowanie tych systemów do czterech „kategorii”.

Wypada podkreślić, że klasyfikując wielonarodowe systemy walutowe, trzeba brać pod uwagę ich funkcjonowanie w praktyce. Może ono bowiem znacznie odbiegać od formalnych ustaleń przyjętych w wielostronnych porozumieniach stanowiących podstawę wielonarodowych systemów walutowych.

Wielonarodowe systemy walutowe można podzielić na symetryczne i asymetryczne (hegemoniczne). W systemach symetrycznych polityka pieniężna formułowana jest wspólnie przez wszystkich uczestników i podlega koordynacji. Na wszystkich uczestnikach systemu ciąży obowiązek prowadzenia interwencji walutowych w celu stabilizowania kursów. Wszystkie kraje mają takie same uprawnienia i obowiązki w dziedzinie kursów walutowych. W systemach asymetrycznych dominuje natomiast jedno państwo (hegemon). Realizuje ono politykę pi

nięzną w sposób autonomiczny. Nie stabilizuje kursu swojej waluty, przerzucając ciężar interwencji walutowych na pozostałe kraje uczestniczące w systemie⁵⁰. Aby zapewnić sprawne funkcjonowanie systemu, państwo-hegemon dąży do stabilizacji poziomu cen krajowych, aby zapobiec kształtowaniu się kursu swojej waluty na nadwartościowym poziomie⁵¹. Pozostałe kraje utrzymują w walucie państwa-hegemon oficjalne rezerwy walutowe i posługują się nią, regulując należności i zobowiązania z tytułu wymiany z zagranicą. Kraje te stabilizują kursy swoich walut wobec waluty państwa-hegemon za pomocą interwencji walutowych. Wymaga to dostosowania polityki pieniężnej tych krajów do polityki pieniężnej realizowanej przez państwo-hegemon.

Wśród wielonarodowych systemów walutowych można również wyodrębnić systemy oparte na systemach kursów stałych i systemach kursów sztywnych. W pierwszym przypadku uczestnicy mają możliwość dokonywania okresowych zmian kursów centralnych lub parytetów swoich walut. Umożliwia to, przynajmniej w pewnym stopniu, wykorzystanie polityki pieniężnej do realizowania celów wewnętrznych. Druga grupa obejmuje systemy, w których uczestnicy są trwale zobowiązani do utrzymania nieodwołalnego, ściśle określonego kursu swoich walut. Kursy te stanowią podstawę wprowadzenia wspólnego pieniądza. Uprawnienia do emisji tego pieniądza i regulacji jego obiegu ma utworzony przez wszystkich uczestników systemu ponadnarodowy bank centralny. Aby zapewnić stosowanie tych zasad na stałe, zawiera się je w wielostronnych umowach walutowych i aktach prawnych poszczególnych państw⁵².

Połączenie obu kryteriów pozwala wyodrębnić cztery kategorie tych systemów. Istniejące w rzeczywistości systemy można zaliczyć do dwóch z tych kategorii. Przedstawia to ramka 5.

Jak wynika z ramki 5, w praktyce nie funkcjonował system asymetryczny oparty na systemie kursów sztywnych oraz system symetryczny oparty na systemie kursów stałych. Nasuwa się pytanie, czy takie systemy mogłyby działać sprawnie. Można chyba sądzić, że nie byłoby to możliwe.

Nie mógłby mianowicie istnieć wielonarodowy system walutowy typu asymetrycznego oparty na systemie kursów sztywnych. W takim bowiem przypadku tylko państwo-hegemon czerpałoby korzyści z uczestnictwa w systemie. Mogłoby prowadzić ekspansywną politykę pieniężną i dążyć do wzro

⁴⁸ Por. m.in.: R.N. Cooper: *Key Currencies After the Euro*. Maszynopis 1997, s. 2–3; Z. Knakiewicz: *Pieniądz wewnętrzny...*, op.cit., s. 123; Z. Knakiewicz: *Teorie pieniądza niezależnego...*, op.cit., s. 126–127; J. Schröder: *The euro, dollar and the international monetary system*. „Journal of Asian Economics” nr 10/1999, s. 238–239.

⁴⁹ Por. m.in.: Z. Knakiewicz: *Pieniądz wewnętrzny ...*, op.cit., s. 123–124; Z. Knakiewicz: *Teorie pieniądza niezależnego...*, op.cit., s. 127.

⁵⁰ Por. m.in.: W.M. Corden: *Economic Policy...*, op.cit., 291–292; J.A. Frenkel, M. Goldstein: *The International Monetary System: Developments and Prospects*. „Cato Journal” nr 2/1988, s. 300–302.

⁵¹ R.N. Cooper: *Prolegomena to the Choice of an International Monetary System*. „International Organization” nr 29/1975, s. 73.

⁵² W.M. Corden: *Economic Policy...*, op.cit., s. 292.

Ramka 5. Rodzaje wielonarodowych systemów walutowych

Wyszczególnienie	Wielonarodowy system walutowy oparty na systemie kursów stałych	Wielonarodowy system walutowy oparty na systemie kursów sztywnych
Asymetryczny wielonarodowy system walutowy	System waluty złotej System z Bretton Woods Europejski System Walutowy	–
Symetryczny wielonarodowy system walutowy	–	System walutowy obszaru euro

Źródło: opracowanie własne na podstawie: W.M. Corden: *Economic Policy, Exchange Rates and the International System*. Oxford 1994 Oxford University Press, s. 291–306.

stu gospodarczego oraz wzrostu zatrudnienia kosztem pozostałych krajów uczestniczących w systemie. Bez współpracy w dziedzinie polityki pieniężnej między uczestnikami systemu utrzymanie stabilizacji kursów walut niezbędne do wprowadzenia wspólnego pieniądza nie byłoby możliwe. Ciężar stabilizowania kursu waluty państwa-hegemonu byłby bowiem zbyt duży dla pozostałych krajów. W rezultacie wielonarodowy system walutowy tego typu musiałyby się załamać.

Podobnie nietrwały byłby system symetryczny oparty na systemie kursów stałych. Tworzyłyby bowiem warunki do podporządkowania pozostałych uczestników systemu przez najsilniejsze politycznie i ekonomicznie państwo. Podporządkowanie to mogłoby nastąpić wskutek dążenia najsilniejszego uczestnika systemu do realizacji celów wewnętrznych lub zdyscyplinowania polityki pieniężnej pozostałych uczestników, niezbędnego dla sprawnego funkcjonowania całego systemu. W obu przypadkach pozostałe kraje musiałyby dostosować swoją politykę pieniężną do polityki prowadzonej przez państwo dominujące. Wielonarodowy system walutowy musiałby więc przekształcić się w system typu asymetrycznego.

Wypada podkreślić, że przedstawione zjawiska występowały w praktyce. Mianowicie, zarówno system z Bretton Woods, jak i Europejski System Walutowy w zamysle ich twórców miały być systemami symetrycznymi. Utrzymanie takiego charakteru okazało się jednak niemożliwe. Oba systemy przekształciły się z czasem w systemy asymetryczne.

6. Uwagi końcowe

Przeprowadzone badania skłaniają do podzielenia się kilkoma ogólnymi refleksjami. Mianowi-

cie, w praktyce zmiany wielonarodowych systemów walutowych przebiegały ewolucyjnie. Były wyrazem przyjęcia nie zawsze zbieżnych koncepcji teoretycznych. Można sądzić, że podstawowe przemiany tych systemów były rezultatem ich niedostosowania do zmieniających się warunków gospodarczych. Brak tego dostosowania wymuszał zmiany.

Mimo przemian, jakim podlegają wielonarodowe systemy walutowe, zawsze jednym z celów było i nadal jest stabilizowanie kursów walut ich uczestników. Aby to umożliwić, konieczne jest formułowanie wewnętrznej polityki gospodarczej w taki sposób, by uwzględniać potrzeby innych państw i uwarunkowania ich polityki. Niezbędna jest współpraca. Jest ona szczególnie ważna w warunkach wzrastającego oddziaływania poszczególnych państw na procesy gospodarcze w skali międzynarodowej. Wzmacnia to powiązania gospodarcze między krajami i wpływa na skuteczność prowadzonej przez nie polityki gospodarczej.

Nieprzestrzeganie zasad dotyczących ustalania kursów walutowych przez kraje, które współtworzą wielonarodowy system walutowy, spowodowane prowadzeniem ukierunkowanej na realizację celów wewnętrznych⁵³, zakłóca sprawne funkcjonowanie takiego systemu. W konsekwencji musi bowiem doprowadzić do powstania sytuacji, w której niektórzy uczestnicy systemu będą mieć nadwyżki w bilansach obrotów bieżących, inni zaś – niedobory. Dłuższe utrzymywanie się takich dysproporcji może zagrozić trwałości całego wielonarodowego systemu walutowego.

⁵³ Politykę tę określa się niekiedy mianem „przywracania porządku we własnym domu”. (A. Wojtyła: *Nowoczesne państwo kapitalistyczne a gospodarka. Teoria i praktyka*. Warszawa 1990 PWN, s. 99–100).

Bibliografia

1. R.K. Abrams, H. Cortes-Douglas: *Introduction of a New National Currency: Policy, Institutional and Technical Issues*. IMF Working Papers nr 49/1993.
2. R. Ackoff: *O system pojęć systemowych*. „Prakseologia” nr 2/1973.
3. R. Baldwin, Ch. Wyplosz: *The Economics of European Integration*. 2003. Książka jest dostępna na stronie www.heiww.unige.ch/~baldwin
4. A. Bień: *Polityka walutowa (polityka dewizowa)*. W: *Leksykon finansowo-bankowy*. Warszawa 1992 PWE.
5. A. Bień: *Optymalny obszar walutowy. Teoria i praktyka*. Warszawa 1988 PWE.
6. M. Bordo: *Exchange Rate Regime Choice in Historical Perspective*. NBER Working Papers nr 9654/2003.
7. M. Bordo: *Monetary Standards. An Essay written for the Oxford Encyclopedia of Economic History*. Maszynopis 2002.
8. M. Bordo: *Is There a Good Case for a New Bretton Woods International Monetary System?* „American Economic Review” nr 2/1995.
9. L. Meyer: *The future of money and monetary policy*. „BIS Review” nr 100/2000.
10. A. Cencini: *Monetary Theory. National and International*. Londyn – Nowy Jork 1997 Routledge.
11. *Chronology. IMF adapts and expands operations to meet member's countries changing needs*. IMF Survey Supplement nr 29/2000.
12. R.N. Cooper: *Key Currencies After the Euro*. Mimeo 1997.
13. R.N. Cooper: *The Gold Standard – Historical Facts and Future Prospects*. Brooking Papers on Economic Activity nr 1/1982.
14. R.N. Cooper: *Prolegomena to the Choice of an International Monetary System*. „International Organization” nr 29/1975.
15. W.M. Corden: *Economic Policy and Exchange Rates and the International System*. Oxford 1994 Oxford University Press,.
16. E. Drabowski: *Kryzys systemu walutowego w kapitalizmie*. Warszawa 1975 PWE.
17. E. Drabowski: *System walutowy współczesnego kapitalizmu*. Warszawa 1965 PWE.
18. B. Eichengreen: *The British Economy Between the Wars*. Mimeo 2001.
19. *European Monetary System to be Launched January 1 with Seven Initial Members*. IMF Survey z dnia 13 grudnia 1978.
20. J.A. Frankel: *Experience of and Lessons from Exchange Rate Regimes in Emerging Economies*. NBER Working Papers nr 10032/2003.
21. J.A. Frankel, M. Goldstein: *The International Monetary System: Developments and Prospects*. „Cato Journal” nr 2/1988.
22. *From the End of the Bretton Woods System to the Jamaica Agreement. A Chronology of Key Events in Changing World Financial Agreements 1971–76*. IMF Survey z dnia 1 marca 1976.
23. H. Fujiki, A. Otani: *Do Currency Regimes matter in the 21st Century. An Overview*. Bank of Japan 2002, Institute for Monetary and Economic Studies, Discussion Paper Series, nr E-4.
24. W. Gasparski, A. Lewicka: *Problematyka badań systemowych. Próba charakterystyki*. „Prakseologia” nr 2/1973.
25. Z. Gomółka: *Elementy ogólnej teorii systemów*. Szczecin 1994 Uniwersytet Szczeciński.
26. H.R. Heller: *Money and the International Monetary System*. Federal Reserve Bank of St. Louis Review nr 2/1989.
27. Z. Knakiewicz: *Teoretyczne podłoże systemów pieniężnych. Od monometalizmu i bimetalizmu do współczesnych systemów pieniężnych. Finanse, banki i ubezpieczenia w Polsce u progu XXI wieku. T. 2, Bankowość*. Poznań 2000 Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu.
28. Z. Knakiewicz: *Problemy kreacji pieniądza i regulacji obiegu pieniężnego*. „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” z. 3–4/1998.
29. Z. Knakiewicz: *Bank Polski i Narodowy Bank Polski w gospodarce polskiej. Próba refleksji*. W: *Od Grabzkiego do Balcerowicza. Systemy pieniężne w gospodarce polskiej*. Poznań 1997 Instytut Historii UAM.
30. Z. Knakiewicz: *System pieniężny*. W: *Leksykon finansowo-bankowy*. Warszawa 1992 PWE.
31. Z. Knakiewicz: *Rynek pieniężno-kredytowy i polityka pieniężno-kredytowa oraz polityka finansowa państwa kapitalistycznego*. W: *Finanse w gospodarce kapitalistycznej*. Praca pod red. Z. Kowalczyka, Poznań 1986 Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu.
32. Z. Knakiewicz: *Aktualne aspekty teorii pieniądza G.F. Knappa*. „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” z. 2/1984.

33. Z. Knakiewicz: *Polskie koncepcje monetarne*. „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” z. 4/1984.
34. Z. Knakiewicz: *Powiązania narodowych systemów pieniężnych z międzynarodowym systemem z Kingston*. W: *Problemy pieniężno-kredytowe i walutowe*. Praca pod red. J. Wolniaka. Poznań 1981 Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu.
35. Z. Knakiewicz: *Teorie pieniądza niezależnego i ich zastosowanie*. Poznań 1981 Wydawnictwo AE w Poznaniu.
36. Z. Knakiewicz: *Pieniądz wewnętrzny a wymiana z zagranicą*. „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” z. 2/1971.
37. Z. Knakiewicz: *Deflacja polska 1930–1935*. Warszawa 1967 PWE.
38. J. Kornai: *Anti-Equilibrium. Teoria systemów gospodarczych. Kierunki badań*. Warszawa 1973 PWN.
39. G. Krasowska-Walczak: *Pieniądz krajowy i pieniądz międzynarodowy*. W: *Bankowość*. Praca pod red. J. Głuchowskiego i J. Szambelańczyka Poznań 1999 Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bankowej.
40. P.R. Krugman, M. Obstfeld: *Międzynarodowe stosunki gospodarcze*. T. 2. Warszawa 2001 WN PWN.
41. O. Lange: *Całość i rozwój w świetle cybernetyki*. Warszawa 1962 PWN.
42. T. Litter: *The Choice of Exchange Rate Regime*. Handbooks in Central Banking nr 2, Centre for Central Banking Studies, Bank of England 1996.
43. K. Lutkowski: *Wymienialność waluty*. W: *Leksykon finansowo-bankowy*. Warszawa 1992 PWE.
44. R. McKinnon: *Optimum Currency Areas Revisited*. Konferencja „When is a National Currency a Luxury? Prospects for Transition Economies and Lessons from Experience”, 16–17 marca 2001.
45. R. McKinnon: *A Common Monetary Standard or A Common Currency for Europe? Fiscal Lessons From the United States*. „Scottish Journal of Political Economy” nr 4/1994.
46. R. McKinnon: *The Rules of the Game: International Money in Historical Perspective*. „Journal of Economic Literature” nr 3/1993.
47. A. Meltzer: *New International Financial Arrangements*. International Monetary and Economic Studies Discussion Paper Series, Bank of Japan 2002, nr E-11.
48. S. Micossi: *The Intervention and Financing Mechanisms of the EMS and the Role of the ECU*. Banca Nazionale del Lavoro Quarterly Review nr 155/1985.
49. R.A. Mundell: *The European Monetary System 50 Years after Bretton Woods: A Comparison Between Two Systems*. „Project Europe 1985–95”, „Incontri di Rocca Salimbeni” meetings, Siena, 25 listopada 1994.
50. M. Mussa, M. Goldstein, P.B. Clark, D.J. Mathieson, T. Bayoumi: *Improving the International Monetary System*. IMF Occasional Papers nr 116/1994.
51. S. Mynarski: *Elementy teorii systemów i cybernetyki*. Warszawa 1974 PWN.
52. L. Oręziak: *Integracja walutowa*. W: L. Ciamaga, E. Latoszek, K. Michałowska-Gorywoda, L. Oręziak, E. Teichman: *Unia Europejska*. Warszawa 1998 WN PWN.
53. L. Oręziak: *Europejski System Walutowy*. Warszawa 1993 Poltext.
54. S. Rączkowski: *Międzynarodowe stosunki finansowe*. Warszawa 1984 PWE.
55. W.N. Sadowskij: *Ogólna teoria systemów jako metateoria*. „Prakseologia” nr 2/1973.
56. J. Schröder: *The euro, dollar and the international monetary system*. „Journal of Asian Economics” nr 10/1999.
57. A. Sławiński: *Waluta*. W: *Leksykon finansowo-bankowy*. Warszawa 1992 PWE.
58. J. Świdrowski: *Bretton Woods*. Warszawa 1946 Spółdzielnia Wydawnicza „Ingos”.
59. W. Wilczyński: *Rynek i pieniądz w Polsce u progu XXI wieku*. Poznań 2000 Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bankowej.
60. A. Wojtyna: *Nowoczesne państwo kapitalistyczne a gospodarka. Teoria i praktyka*. Warszawa 1990 PWN.
61. K. Zabielski: *Finanse międzynarodowe*. Warszawa 1994 PWN.
62. K. Zabielski: *Międzynarodowy system walutowy*. W: *Leksykon finansowo-bankowy*. Warszawa 1992 PWE.
63. J. Zajda: *Systemy bankowe w gospodarce kapitalistycznej*. Warszawa 1974 PWE.
64. J. Zajda: *Międzynarodowe organizacje finansowe*. Warszawa 1971 PWE.
65. J. Zajda: *Rozliczenia międzynarodowe*. Poznań 1969 Wydawnictwo Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Poznaniu.